

ГРАФІТІ ЯК ЧАСТИНА МІСЬКОГО ЛАНДШАФТУ: ВТРУЧАННЯ У ПУБЛІЧНИЙ ПРОСТІР ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА МІСТО

Стаття присвячена опису феномену графіті та визначенню його місця у сучасному місті. Автор пропонує висвітлити ставлення громадян до настінного вуличного малярства, аби зруйнувати вкоренілий стереотип про графіті як лише деструктивне явище культури. У статті запропоновано новий погляд на феномен через призму такого поняття як «право на місто».

Ключові слова: графіті, місто, сучасне місто, урбанізм, вулична культура, стріт арт.

XXI століття ознаменувалось бурхливим розвитком культур, зростанням міст у політичному, економічному, культурному плані та зміною їх статусу. Це епоха глобалізації та технологізації, поширення масової та популярної культури, час міжкультурного діалогу та вестернізації¹. Графіті є яскравим втіленням вище згаданих тенденцій та процесів.

Метою даної статті є з'ясування зв'язку між містом та графіті, визначення місця настінного вуличного малярства у міському просторі.

Зі змінами пріоритетів у бік міського життя відбувається перегляд давно вкорінених стереотипів, зокрема традиційного сприйняття графіті як виключно деструктивного явища культури та прояву вандалської поведінки. Це свідчить про зміни, що відбуваються у смаках та поглядах, стилі життя міського населення. Незмінною залишається константа: графіті є суперечливим, однак невід'ємним феноменом сучасної міської культури, важливою частиною міського ландшафту та спробою людини втрутитись у публічний простір, зробити його більш привабливим та «своїм».

З огляду на зростаючу роль міста та міської культури спостерігається підвищений інтерес до тем, пов'язаних із його антропологією. Відбувається процес зосередження людей у містах, зростання міст, особливо великих, зростання ролі міського населення у країні, регіоні та світі. Урбаністика – напрямок, який у наш час завойовує неабияку популярність. Влучно, на нашу думку, висловились дослідниця М. Гримич з приводу того, що у XX столітті, а, як показує практика, нерідко й на початку XXI-го «...замість того, щоб спостерігати за урбанізаційними процесами і трансформаціями в культурі, вивчати міграції з міста в село... аналізувати щоденні тогочасні культурні практики, етнологи мучили сільських дідусів і бабусь своїми питальниками про старовинний весільний обряд, і без того добре висвітлений, про домовиків і русалок»².

Сюди ж віднесемо переписування давно відомих та написаних попередниками матеріалів. Тяжіння до тем традиційних, а також дослідження історіографії та вкладу дослідників народного фольклору є поширеною практикою і у наш час. Разом із тим, мало хто із вітчизняних етнологів береться за ґрунтовні дослідження актуальних тем сучасності, культури сьогодення, творці якої – прогресивні та сміливі, часом радикальні – щодня творять вуличну культуру та споглядають міський простір, а також є потенційними респондентами.

Тим не менш, з'являються науковці, які намагаються компенсувати прогалину у вивченні «нормального життя» «нормальних людей»³, не переписувати попередників з приводу ритуалів, що давно вийшли із щоденної сфери життя, не романтизувати й не створювати ідеальний образ.

Нерідко у пошуку наукової істини, окрім суто етнологічних, звертаємось до здобутків, методів та напрацювань суміжних дисциплін. Окреслена нами тема стосується міського середовища, а отже має безпосередній зв'язок із темами урбанізму та міської антропології. У попередніх статтях⁴ йшлося про наукові доробки вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячені вуличному настінному малярству. Варто окреслити ту літературу, яка дає можливість етнологу краще осмислити особливості міста, аби точніше схарактеризувати його культурну складову.

Питання оновленого міста та міського простору, розширення їх функцій та значення, а також зміна поглядів на людину у міському середовищі стали предметом зацікавлення багатьох

дослідників. Серед них: Йен Гел – автор праці «Міста для людей»⁵, Пітер Ньюман та Джефрі Кенуорті – автори праці «Стійкість та міста: подолання автомобільної залежності»⁶, Льюїс Мамофрд – автор праці «Що таке місто»⁷, Луїс Вірт – автор праці «Урбанізм як стиль життя»⁸, Девід Гарві і його «Право на місто»⁹. До теми соціальної семантики урбаністичного світу, урбаністики та соціології міста звертались А. Лефевр, Дж. Якобс, М. Вебер, П. Холл, Н. Сміт, С. Сассен, П. Бурдьє, Ч. Лендрі, Т. Дрідзе та інші.

«Місто», за визначенням соціологів міста, серед яких представники Чиказької школи соціології міста¹⁰, трактується як «постійне поселення, з високою щільністю населення, відносно великою його кількістю, високою соціальною і культурною гетерогенністю, тобто різноманітністю»¹¹. У місті живуть люди різні соціально, гендерно, відмінні за майновими статками та іншими соціально-демографічними характеристиками. Однак усі вони так чи інакше творять та споглядають, об'єднуються міською культурою.

Звернення до дослідників міста є актуальним для нас, адже саме вони підняли питання права на місто. Ми пропонуємо поглянути на феномен графіті як реалізацію права на місто. Тож з'ясуємо, що означає це поняття.

Вперше його було введено в обіг Генрі Лефевром у 1967 році у однойменній праці «Право на місто»¹². Це право мало на меті засвідчити зрушення у бік створення більш справедливих міст. Узагальнюючи, визначаємо право на місто як право на свободу та індивідуалізацію в соціалізації, право населення міста на участь у житті останнього, право на апропріацію міського простору¹³.

Місто є досить абстрактним поняттям. Немає людей та їх творчої діяльності та соціальних зв'язків, що виникають внаслідок цього – немає міста. Однак, стаючи акторами у житті цілих мегаполісів, ми позбуваємось права втручатись у міський простір та змінювати публічне середовище відповідно до своїх естетичних смаків та поглядів, бажань, права робити його більш гармонійним та приємним для життя та споглядання.

Графіті – результат спроби втручання у публічний простір, перетворення міста на більш приємне для споглядання та перебування, на «своє», а не чуже, результат задоволення потреби у творчості та реалізація свого права на місто. На думку респондентів, право на місто та втручання у ландшафт належать містянам, що у ньому проживають та свідомим гостям міста: «Людам, они создают город в котором живут, привносят уют в те места где живут. Нет людей, нет городов»¹⁴; «Д – демократія – його мешканці. Проте, якщо гості міста мають намір внеску, це можна погодити»¹⁵.

Звертаючись до теми антропології міста та його культурного життя, не можемо оминати поняття «культурного ландшафту». У вітчизняній етнології йому приділено недостатньо уваги. Серед дослідників, в коло наукових інтересів яких входить вивчення «культурного ландшафту», назовемо ту ж таки Марину Гримич. Дослідниця пояснює поняття, особливості його трактування, змісту та проблеми використання у науковому обігу на вітчизняних теренах: «...за останні десятиліття стало зрозуміло, що культурний ландшафт – це не лише нерухомість, інкорпорована в навколишнє середовище (житло, сакральна архітектура, типи заселення і поселення, господарська культура), а й людські практики (щоденні, символічні, ритуальні, мистецькі, інженерні, духовні тощо), без яких неможливе його виникнення і подальше існування в часі й просторі»¹⁶.

Графіті – невід'ємна частина культурного ландшафту, адже це продукт творчого перетворення людиною навколишнього простору. Окрім гармонізації чи навпаки, внесення дисбалансу у міський простір, безпосереднього впливу на образ міста, настінні вуличні малюнки виконують низку функцій: вони виступають засобом гармонізації навколишнього середовища; використовуються для реклами та самореклами; слугують засобом маркування (як от місця пам'яті); є важливим комунікативним інструментом (між художником та глядачем, художником та художником, в середині тієї чи іншої соціальної групи як от в молодіжних субкультурах); способом вираження особистих переживань та навіть агресії; слугують задоволенню людських інстинктів, які ми пригнічуємо з огляду на соціальні табу; є засобом втручання у міський простір, перетворення його із чужого у свій; є частиною сміхової культури та фольклору. Врешті-решт, для багатьох молодих людей – це хобі, яке приносить задоволення та натхнення, елемент творчості.

Серед опитаних респондентів – українців віком 23–53 років – превалює позитивне ставлення до графіті як до міського феномену сучасності, за умови, що вони не вносять дисгармонію у місцевий ландшафт: «...позитивне, якщо це не щось брутальне, як от з Поштовою площею, коли це прояв вандалізму. В інших випадках – позитивно, без вандалізму»¹⁷; «Скоріш за все нейтральне»¹⁸; «Позитивне, якщо це не непристойні написи чи незрозумілі для мене

карлючки»¹⁹, «Позитивне, якщо воно несе в собі зміст, звернення, спосіб самовираження»²⁰. Зустрічаються і протилежні думки: «Граффити и Киев что-то не подружались изначально. То ли художники у нас без опыта, то ли жлобы, но если не брать муралы и достойные работы, то граффити портит Киев, как и большинство городов»²¹.

Більшість опитуваних зазначила, що настіне вуличне малярство не приносить дискомфорту у сприйнятті міського простору: «Навпаки, на мою думку. Воно допомагає прикрасити «совковий» імідж міста»²²; дискомфорт створюють «тільки ті написи, псевдо-графіті на кшталт Х**, Л*Х та інше»²³; «Ну не дискомфорт так точно. Є просто якісь негарні малюнки, якась тупа писанина – це не подобається. Але чим далі тим більше гарних графіті як малюнків та крутих написів»²⁴; «Граффити вполне безобидное явление и дискомфорта как такового мне лично не приносят. Это капля в море относительно всего остального визуального шума который я вижу каждый день как житель мегаполиса. Даже если зачистить все граффити в городе, то банеров, билбордов, стихийной рекламы на столько много, что это ничего глобально не изменит»²⁵.

Більше того, містяни вважають, що графіті може слугувати візитівкою міста, приваблювати туристів та створювати особливу й унікальну атмосферу у тому чи іншому населеному пункті: «Так, можуть бути візитівкою, наприклад, це стало окремою туристичною атракцією Валенсії. Туди з'їжджаються найкращі стріт художники зі всього світу і розмальовують вулиці. У них навіть існують окремі тури – Street art of Valencia для туристів»²⁶. Окрім розбавлення звичного візуального обліку міста, графіті є важливим інструментом комунікації у сучасному місті: «... якщо виходити з думки, що графіті – частина мистецтва, то так. Графіті посиляє якийсь месендж в тому чи іншому варіанті»²⁷; «Для меня есть граффити, где уличный художник показывает что он есть и показывает свое творчество, рисуя свой псевдоним, но и есть рисунки либо какие-то надписи, направленные более на некое размышление. Как-то так»²⁸.

Отже, вітчизняна етнологічна наука у своїй більшості тяжіє до дослідження традиційного суспільства та пов'язаних із ним тем. У статті запропоновано нову проблематику, що стосується культури сьогодення, тієї, творцями якої ми виступаємо щодня, яку споглядаємо та на яку реагуємо. Графіті – вагома складова міської культури, невід'ємний елемент урбаністичного ландшафту. Вуличне настіне малярство є обличчям молоді та міста, спробою зробити його більш привітним та реалізувати творчий потенціал. Воно відображає стан культури, політичні й ідеологічні проблеми, сподівання та прагнення, естетичні погляди народу, що його творить.

XXI століття є епохою глобалізації, урбанізації, технологізації. Ці та інші процеси є закономірними явищами, наслідками пошуків людиною раціональних шляхів до існування та взаємодії із простором. Однак потреба людини у самоідентифікації, самовираженні та творчості, визначенні, окресленні свого місця у просторі та комунікації була і є актуальною повсякчас, зокрема й у час великого техногенного прогресу. Свідченням цього є поширення явища графіті у сучасному міському просторі.

¹ Лубська В. Вимір культурної вестернізації в Україні // Проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 8. – С. 72–81. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p08/07.pdf>

² Антропология простору: збірник наукових праць у 4 т. / [наук. ред. Марина Гримич]. Т. 1: Культурний ландшафт Києва та околиць. – К., 2017. – С. 9.

³ Там само.

⁴ Грицюк О. Вуличне настіне малярство як об'єкт дослідження: історіографія та стан вивчення // Етнічна історія народів Європи. – 2019. – Вип. 56. – С. 113–117; Грицюк О. Вуличне малярство: візуалізація цінностей, ідей, естетичних поглядів та осмислення людиною свого місця у світі // Сборник научных статей Государств Центральной и Восточной Европы по материалам международной научной конференции. – 2017. – Вып. 2. – Ч. 1. – С. 14–185.

⁵ Гел Й. Міста для людей / переклад з англійської Ольги Любарської. – К., 2018. – 280 с.

⁶ Newman P., Kenworthy J. Sustainability and Cities: Overcoming Automobile Dependency. – Washington, 1999.

⁷ Мамфорд Л. Що таке місто // Урбаністичні студії. Анатомія міста. – К., 2012.

⁸ Wirth L. Urbanism as a Way of Life. In The City Reade / The American Journal of Sociology. – Vol. 44. – Chicago, 1938.

⁹ Там само.

¹⁰ Напрямок американської соціології, що виник у 20-х роках XX століття у місті Чикаго завдяки дослід-

никам Чиказького університету. Серед представників: Л. Вірт, Р. Парк, Е. Берджесс.

¹¹ Матеріал взято із лекції освітньої платформи «Прометеус» / Курс «Урбаністика: сучасне місто»/ Лекція 2 «Що таке місто».

¹² Harvey D. Right to the City // New Left Review 53. – September-October 2008. – London, 2008.

¹³ Що таке місто, Лекція 2/ Курс «Урбаністика: сучасне місто»// Портал освітньої платформи «Прометеус».

¹⁴ Архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – АКЕК). – Ф. 56. – П. 1. «Польові етнографічні матеріали до теми «Графіті в сучасному місті: освоєння публічного простору та візуалізація цінностей». – Од. зб. 47. – С.154.

¹⁵ АКЕК. – Ф. 56. – П. 1. – Од. зб. 46. – С.151.

¹⁶ Антропологія простору: збірник наукових праць у 4 т. / [наук. ред. Марина Гримич]. Т.1: Культурний ландшафт Києва та околиць.– К., 2017. – С. 5.

¹⁷ АКЕК. – Ф. 56 – П. 1. – Од. зб. 14. – С. 44.

¹⁸ Там само. – Од. зб. 15. – С. 47.

¹⁹ Там само. – Од. зб. 16. – С. 50.

²⁰ Там само. – Од. зб. 17. – С. 53.

²¹ Там само. – Од. зб. 27. – С. 88.

²² Там само. – Од. зб. 34. – С. 111.

²³ Там само. – Од. зб. 38. – С. 123.

²⁴ Там само. – Од. зб. 18. – С. 126.

²⁵ Там само. – Од. зб. 42. – С. 136.

²⁶ Там само. – Од. зб. 16. – С. 50.

²⁷ Там само. – Од. зб. 30. – С. 100.

²⁸ Там само. – Од. зб. 21. – С. 67.

Статья посвящается феномену граффити и определению его места в современном городе. Автор предлагает рассмотреть отношение граждан к настенному уличному искусству, чтобы разрушить стереотип о граффити как исключительно деструктивного культурного явления. В статье предложен новый взгляд на феномен через призму такого понятия как «право на город».

Ключевые слова: граффити, город, современный город, урбанизм, уличная культура, стрит арт.

The article is devoted to the phenomenon of graffiti and the definition of it's place in a contemporary city. The author proposes to consider the attitude of citizens to art on walls in order of breaking the stereotype of graffiti as destructive cultural phenomenon. The idea of the article is to consider a new look on the phenomenon through the prism of such a thing as «the right to the city».

Keywords: graffiti, city, contemporary city, urbanism, street culture, street art.